

Szybiak, Irena

Pierwsze wybory Rektora Szkoły Głównej w Wilnie (1799) : przyczynek do porozbiorowych dziejów Uniwersytetu Wileńskiego

Rozprawy z Dziejów Oświaty 37, 79-89

1996

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

IRENA SZYBIAK

PIERWSZE WYBORY REKTORA SZKOŁY GŁÓWNEJ W WILNIE (1799). PRZYCZYNEK DO POROZBIORÓWYCH DZIEJÓW UNIwersytetu Wileńskiego

Jedną z głównych prerogatyw stanu akademickiego, powołanego przez Komisję Edukacji Narodowej były wybory na urzędy akademickie. *Ustawy*, poczynając od ich projektu z 1781 r., określały kalendarz i ordynację wyborczą oraz czas trwania kadencji dla poszczególnych funkcji¹. Pierwszy przyjęty przez Komisję regulamin wyborów na urząd rektora szkoły głównej zarówno w Projekcie jak i w *Ustawach* z 1783 r. przewidywał udział w elekcji rektora pięciu „stanów” Szkół Głównych, czyli: reprezentacji uczniów „przyglównych” szkół podwydziałowych; reprezentacji studentów; kandydatów do stanu akademickiego; rektorów wydziałowych przebywających w czasie elekcji w Krakowie lub Wilnie i nauczycieli „przyglównych” szkół podwydziałowych; profesorów, wiceprofesorów i emerytów Szkół Głównych. „Stany” powinny zebrać się 20 czerwca, i pod przewodnictwem najmłodszego z profesorów Szkoły najpierw wybrać 5 przedstawicieli, z każdego stanu po jednym, którzy na oddzielnym posiedzeniu w tajnym głosowaniu obrać mieli pięciu elektorów spośród członków Rady Szkoły Głównej, ci zaś dopiero, wybrać mieli rektora spośród czynnych lub emerytowanych profesorów Szkoły Głównej. Wybór miał być potwierdzony przez Komisję².

Ten skomplikowany regulamin wyborczy nie był ani razu zastosowany, bowiem w 1785 r., kiedy przypadał pierwszy termin wyborów akademickich, Komisja zachowała jeszcze prawo mianowania na urzędy akademickie. Dnia 27 maja 1785 r. powiadomiła Marcina Poczobuta, któremu wówczas upływała

¹ Dla potrzeb artykułu wykorzystano: *Ustawy Komisji Edukacji Narodowej dla stanu akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisane*, 1783, druk. w: *Komisja Edukacji Narodowej (Pisma Komisji i o Komisji). Wybór źródeł*, zebrał i oprac. S. Tyniec. Wrocław 1954, s. 571–723 [dalej: *Ustawy*, 1783] oraz *Ustawy... (2 lutego 1790 r.)* druk w: *Ustawodawstwo szkolne za czasów Komisji Edukacji Narodowej. Rozporządzenia, ustawy pedagogiczne i organizacyjne (1773–1793)*, zebrał i wstępem krytycznym opatrzył J. Lewicki, Kraków 1925, s. 209–330 [dalej: *Ustawy 1790*].

² *Ustawy 1783*, s. 594–597.

kadencja, że „elekcje osób na urzędy w Szkole Głównej [...] z przyczyn sobie wiadomych zawiesza”, a 8 czerwca powołała go ponownie na urząd rektora na dalsze 4 lata³. W czerwcu 1789 r. Poczobut raz jeszcze otrzymał nominację bez ustawowych wyborów, tym razem na jednomyślną prośbę profesorów, „aby na ten raz jeszcze mieli zawieszoną elekcją [!] rektora”⁴. Komisja chętnie przystała na to, zwłaszcza, że trwała już dyskusja nad *Ustawami*. W lutym 1790 r. Komisja zatwierdziła ich zrewidowany tekst, w którym zasadniczej zmianie uległy m.in. reguły elekcji rektorów szkół głównych⁵. Nowy regulamin przewidywał czynne i bierne prawo wyborcze tylko dla profesorów i emerytów szkół głównych. Kalendarz wyborczy przewidywał powołanie przewodniczącego elekcji na dwa tygodnie przed wyborami, bowiem rektor ustępujący „na elekcji nowego rektora znajdować się nie może”. Na nim spoczywać miała odpowiedzialność za prawidłowy przebieg wyborów. Wybory odbywać się miały w dwóch turach. W pierwszej, obydwie kolegia szkoły — fizyczne i moralne — na oddzielnych posiedzeniach obierały swojego kandydata do urzędu rektorskiego, po czym — w drugiej turze, ale w tym samym dniu — na posiedzeniu plenarnym, odbyć się winno głosowanie jeśli kolegia zgłosiłyby dwóch różnych kandydatów, bądź ogłoszenie wyboru, jeśli kolegia wskazały na tego samego kandydata⁶.

Ten nowy regulamin wyborczy także — jak się wydaje — nie był zastosowany w Wilnie w czasach przedrozbiorowych⁷. Kolejna kadencja upływała Poczobutowi w 1793 r., już w czasie jego pobytu w Grodnie, gdzie „dopiero na skutek namowy króla zgodził się na kierowanie Szkołą przez dalsze, już ostatnie czterolecie”⁸, czyli do 1797 r. Tymczasem Poczobut urząd swój złożył dopiero latem 1799 r. Można wątpić, czy w tym trudnym dla Szkoły Głównej W. Ks. Litewskiego siedmioleciu odbyły się regularne wybory. Uwierzytelniony przez Hieronima Strojnowskiego w 1800 r. kopiariusz protokołów posiedzeń Szkoły Głównej za lata 1784–1789⁹, jak również protokoły posiedzeń Komisji z r. 1793 nie zawierają o tym żadnej wzmianki. Nie notują także procedury

³ *Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej 1773–1785*, oprac. M. Mitera-Dobrowolska, Wrocław, 1973, s. 431 i 433; por.: I. Szybiak, *Szkolnictwo Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim*, Wrocław 1973, s. 130.

⁴ *Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej 1786–1794*, oprac. T. Mizia, Wrocław 1969, s. 197; por. I. Szybiak, *op.cit.*

⁵ J. Lewicki, wstęp do: *Ustawodawstwo*, *op.cit.* p. LXXVII. S. Tymc, *Wstęp. Komisja Edukacji Narodowej dziełem Oświecenia* [w:] *Komisja Edukacji Narodowej (Pisma Komisji i o Komisji)*, *op.cit.* p. LXVIII; zob. także: K. Bartnicka, *Działalność edukacyjna Jana Śniadeckiego*, Wrocław 1980, s. 297–298,

⁶ *Ustawy 1790*, rozdz. II, p. 20, *op.cit.*, s. 226.

⁷ Wg ordynacji w *Ustawach z 1790 r.* Szkoła Główna Koronna wybrała rektorem ks. Józefa Szablę. zob. *Protokoły posiedzeń Komisji, 1786–1794*, *op.cit.*, s. 225 pos. dn. 7.VI.1790.

⁸ E. Rałowicz, *Poczobut Marcin*, *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXVII, Wrocław 1983, s. 58.

⁹ Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego (dalej: BUWiL), rkps F 2 DC 9, odpis tegoż ręką I. Chmaja w Archiwum Polskiej Akademii Nauk (dalej: APAN), rkps III 76,66.

potwierdzenia Poczobuta na urzędzie. Pozostały natomiast obszerne zapisy w protokole posiedzeń Szkoły w 1799 r.¹⁰, kiedy — po złożeniu przez Poczobuta urzędu — Rada Szkoły Głównej dążyła do przeprowadzenia w trybie zgodnym z *Ustawami* z 1790 r. pierwszych w Szkole Głównej W. Ks. Litewskiego wyborów rektora.

O prośbie o dymisję, złożonej gubernatorowi Litwy Poczobut poinformował Szkołę Główną na sesji 21.V/1.VI.¹¹ Po kilku latach starań o zachowanie autonomii uniwersyteckiej i dorobku Komisji na sejmie grodzieńskim wspólnie z Janem Śniadeckim, następnie za rządów Repnina i jego następców na Litwie oraz powołanej przez Repnina Komisji Edukacyjnej Litewskiej, siedemdziesięcioletni „Poczobut nie posiadał już sił — pisał B. Żongołłowicz — do dalszej walki”¹². 7/18 czerwca Szkoła Główna otrzymała informację o zatwierdzeniu dymisji Poczobuta: „Czytana była rezolucja P. Komisji [...] przyjmująca dymisję JW Jks. Marcina Poczobuta Kawalera Orderów Pol[skich...] i obowiązująca JW Przeszłego Rektora do sprawowania urzędu rektorstwa, póki nowy rektor nie będzie obrany”¹³. 22.06/3.07.1977 r. po raz ostatni protokół obrad Szkoły Głównej W. Ks. Lit. podpisał ks. Marcin Poczobut, „Kawaler Orderów polskich” — jak zwykł dodawać przy swoim nazwisku — jako jej rektor¹⁴. Tego samego dnia pierwszą, w nowej kadencji na urzędzie rektora, sesję poprowadził biskup Hieronim Strojnowski, emerytowany profesor prawa natury. Nowy rektor „zaczął urzędowanie swoje — notował protokół obrad — od oświadczenia najczulszego wdzięczności wespół z całą Szkołą Główną przeszłemu Rektorowi (...) za Jego gorliwe prace i starania...”¹⁵. O tym, że nie były to tylko

¹⁰ Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie (dalej PAHWil) F. 721 op. 1 *Vilenskij Universitet 1797–1833 j.ch.* 1169 *Protokol zasedanij Soveta Imperatorskogo Vilenskogo Universiteta 1799–1803.* (dalej: rkps F 721. 1. 1169). Protokoły sesji z lat 1799–1803 dodatkowo oświetlają problem kształtowania ustroju Uniwersytetu Wileńskiego w walce o zachowanie procedur przewidzianych w Ustawach Komisji Edukacji Narodowej. Protokołów tych nie wykorzystał J. Bieliński, *Uniwersytet Wileński 1579–1831*, t. I–III, Kraków 1899–1900, nie znał ich B. Żongołłowicz, *Ustrój Uniwersytetu Wileńskiego (1792–1802)* [w:] *Rocznik prawniczy wileński*, R 1, Wilno 1925; K. Mrozowska, *Uniwersytet Wileński i jego szkoły w latach 1795–1803* [w:] *Studia z dziejów Uniwersytetu Wileńskiego 1579–1979*, Zeszyty Naukowe UJ. Prace Historyczne, z. 64, PWN Warszawa-Kraków 1979, s. 63–98 korzystała z odpisów niektórych posiedzeń, znajdujących się w zbiorach rękopisów Uniwersytetu Wileńskiego.

¹¹ PAHWil, rkps F 721, 1, 1169, k 5; BUWil, rkps F 2DC35 k. 147, nr 77, *Odpowiedź na uwiadomienie o złożeniu urzędu rektorskiego przez JW Poczobuta dn. 21 maja/1 Junii 1799.*

¹² B. Żongołłowicz, op.cit., s. 32. zob. także: J. Wąsicki, *Konfederacja Targowicka i ostatni sejm Rzeczypospolitej z 1793 roku (Studium Historyczno-Prawne)*, Studia nad historią prawa polskiego pod red. Z. Wojciechowskiego, Poznań 1952, s. 110–112; K. Mrozowska, op.cit.; K. Bartnicka, *Działalność edukacyjna, op.cit.*, s. 302–303.

¹³ PAHWil, rkps F 721, 1, 1169 k. 8v.

¹⁴ Ibidem, k 11v. Pod protokołami posiedzeń Poczobut podpisywał się zwykle jako rektor Szkoły Głównej W. Ks. Lit. Strojnowski zaś od pierwszej prowadzonej przez siebie sesji — rektor Uniwersytetu Wileńskiego, a od 17 marca 1800 r. w protokole zapisywano „sesje *Universitatis*”.

¹⁵ j.w.

słowa podyktowane zwykłą kurtuazją świadczyły wcześniejsze zapisy w protokole obrad Uniwersytetu, rejestrujące kolejny etap zmagania kierowanej przez Poczebuta Szkoły Głównej z władzami guberni litewskiej i Komisją Edukacyjną Litewską o zachowanie podstawowego prawa akademickiego — prawa do wyboru rektora.

W walce o zachowanie praw akademickich zarówno z Komisją Edukacyjną Litewską, jak i rosyjskimi władzami cywilnymi i wojskowymi na Litwie Szkoła Główna opierała się na danym jej przez cara Pawła I, podczas jego pobytu w Wilnie i wizyty w Szkole Głównej, zapewnieniu o utrzymaniu jej dotychczasowych praw¹⁶. W praktyce jednak Uniwersytet pozostawał jedynie wykonawcą postanowień gubernatorów, a Komisja Edukacyjna Litewska, pośrednicząca między Szkołą a urzędem gubernatora nie zawsze reprezentowała jej interes. W tej sytuacji — jak stwierdził Żongołłowicz — Uniwersytet przyjmował postawę biernego oporu wobec Komisji, próbując zresztą rozegrać jej nie do końca jasną sytuację prawną w bezpośrednich kontaktach z urzędem gubernatora. W tych utarczkach zwyciężała Komisja — wyrazem tego były, na przykład, powołania nowych profesorów, bez zasięgnięcia opinii rady Szkoły Głównej¹⁷. Wszystkie postanowienia Rady Szkoły — również związane z procedurą wyborczą — musiały najpierw zyskać akceptację Komisji i ona przekazywała je następnie do zatwierdzenia gubernatorowi.

Przygotowanie wyborów, które zgodnie z *Ustawami* z 1790 r. powinny odbyć się 18 czerwca, Rada Szkoły rozpoczęła od zwykłej sesji, ustalając na 3 czerwca, stosownie do odpowiedniego przepisu, wybór przewodniczącego elekcji¹⁸. „22[V]/2[VI] rozesłał JW Rektor inwitację, zapraszając *omnium Facultatum* profesorów na sesję na dzień jutrzejszy, na godzinę wpół do czwartą do Biblioteki”¹⁹. Stosownie do tego na sesji 23.05/3.06, w obecności emerytowanych profesorów Dawida Pilchowskiego i Hieronima Strojnowskiego, „po przeczytaniu Statutu [tj. *Ustaw* — dop. I.Sz.] co do wyboru prezydenta na elekcję Rektora Universitatis Szkoła Główna jednomyślnie [...] obrała JW Biskupa Pilchowskiego, który [...] na punkta w Statucie przepisane dał JW Rektorowi

¹⁶ Paweł I odwiedził Uniwersytet Wileński 27/16 i 28/17 maja 1797, tamże k 19, p. 8.

¹⁷ Na posiedzeniach Uniwersytetu 14/25 i 15/26. I. 1799 r. rozważano kwestię zatrudnienia Michała Szulca w katedrze architektury (po śmierci Wawrzyńca Gucewicza) według procedury opisanej w rozdz. III *Ustaw* z 1790 r., ale gdy rektor odczytał odpowiednią rezolucję Komisji, profesorowie stwierdzili, że w tej sytuacji nie mają nic więcej do czynienia i przeszli do następnego punktu posiedzenia. PAHWil, rkps F 721. 1, 1169 k 1; szerzej zob. K. M r o z o w s k a, *Uniwersytet Wileński*, s. 91–95.

¹⁸ *Ustawy* 1790, rozdz. II p. 20, *op.cit.*, s. 226.

¹⁹ APAN rkps III 76, 66 k 285 odpis z: BUWil, rkps F.2 DC 11 *Diaryusz potoczny wszystkich czynności i zdarzeń w Szkole Głównej Litewskiej od dnia 15/26 Augusta utrzymywany przez sekretarza tejże Szkoły Głównej, a podpisywany miesięcznie przez Rektora.*

*manum stipulatam*²⁰, czyli przyrzeczenie rzetelnego i zgodnego z regulaminem w *Ustawach* przeprowadzenia wyborów.

Pojawiły się jednak trudności proceduralne z uwagi na to, że regulamin wyłaniania kandydatów na rektora *Ustawy* dostosowywały do dwukolegialnej struktury Szkoły. W wyniku przewidywały co najmniej dwóch kandydatów i do takiej sytuacji dostosowały tryb głosowania na sesji plenarnej²¹. W czasie elekcji w 1799 r. katedry medyczne w Szkole Głównej w Wilnie tworzyły już oddzielny, trzeci fakultet²². Mogło zatem pojawić się trzech kandydatów, a w takim wypadku należało zastosować inną procedurę głosowania na sesji plenarnej. Potrzebne były zatem decyzje, do których *Ustawy* nie upoważniały gremium profesorskiego i po które Szkoła Główna zdecydowała zwrócić się do Komisji Edukacyjnej Litewskiej. „Przystąpiła dalej Szkoła Główna — notuje protokół posiedzenia — do rozwiązania kwestii względem pogodzenia Statutu z okolicznościami teraźniejszymi w elekcji rektora i postanowiła przedstawić P. Komisji: *Io Co* do kandydatów przez *Collegia* na urząd rektorski obrać się mających, ponieważ Statut stosował elekcję tylko do dwóch kolegiów, a teraz gdy są trzy fakultates [!], Szkoła Główna żąda decyzji, czy fakultates medyczna i fizyczna mają złożyć jedno kolegium i jednego kandydata przynieść, czy też oddzielnie każda *facultas* ma przynieść kandydata, a w takim razie, gdy trzech kandydatów być ma, czyli wotowanie może być użyte na elekcję rektora takie, jakie jest przepisane w art. 12 [*Ustaw* — dop. I.Sz.] na innych urzędników, to jest wotując na każdego udzielnie, aby rektor widoczniejszą większością wotów był obrany²³.”

Wątpliwość druga dotyczyła uprawnień wyborczych sekretarza Szkoły i bibliotekarza, którzy z racji swych funkcji w administracji Szkoły nie wchodzili do żadnego kolegium. Rada wносиła zatem, żeby bibliotekarz ks. Augustyn Tomaszewski, jako dawny członek Kolegium Moralnego miał nadal *vocem decisivam* na wyborczej sesji Kolegium, oraz by sekretarz Szkoły, ks. Kazimierz Naruszewicz zachował prawo głosu tylko na plenarnej sesji wyborczej Szkoły Głównej. Jednocześnie na tej samej sesji Szkoła Główna wystąpiła o patent dla Tomasza Życkiego, jednego z pierwszych wychowanków seminarium nauczycielskiego za czasów KEN, który od lat ośmiu był wiceprofesorem w katedrze matematyki. Chodziło o to, by Życki, człowiek, który swoją karierą był całkowicie związany z zapisaną w *Ustawach* strukturą stanu akademickiego miał prawo głosowania w Kolegium Fizycznym²⁴.

Odpowiedź Komisji nadeszła już 5 V/10 VI i była w obydwu kwestiach po myśli pytających. Wybory miały się odbyć zgodnie z regułami *Ustaw*. Kan-

²⁰ PAHWil, rkps F 721, 1, 1169 k 6.

²¹ *Ustawy 1790, op.cit.*, s. 226–227.

²² Zob. K. M r o z o w s k a, *Uniwersytet Wileński*, s. 89.

²³ PAHWil, rkps F 721. 1. 1169 k 6-6v.

²⁴ 23.V/3.VI Komisja przekazała „Uznanie Ichmość wiceprofesorów Życkiego i Jundziła za aktualnie patentowanych” BUWil, rkps F 2 DC 35 k. 142 nr 82.

dydatów do urzędu rektorskiego miały wyłonić Kolegium Moralne i połączone na czas wyborów w jedno kolegia Fizyczne i Medyczne. Sekretarz i bibliotekarz otrzymali prawo głosowania zgodnie z sugestiami Szkoły Głównej. Po wysłuchaniu postanowień Komisji, profesorowie zajęli się organizacją wyłaniania kandydatów na sesjach Kolegiów. Na przewodniczącego sesji elekcyjnej w Kolegium Fizycznym wybrany został ks. Józef Mickiewicz, profesor fizyki, jako najstarszy przynależnością do stanu akademickiego. Poprzedzająca ten wybór uchwała, że „starszeństwo w uczeniu ma się liczyć od zafundowania stanu akademickiego” eliminowała zapewne innych, mniej związanych z ustrojem Szkoły kandydatów. Sekretarzem obrany został profesor architektury Michał Szulc. W Kolegium Moralnym wybrano dwóch przewodniczących elekcji, Strojnowskiego, a „po nim” profesora historii powszechnej Hussarzewskiego. Wskazuje to, że już w tym momencie Strojnowski był najpoważniejszym kandydatem na rektora. Sekretarzem w tym kolegium został ks. Augustyn Tomaszewski, bibliotekarz Szkoły. „Sesję czasu elekcji — postanowiono na zakończenie — odprawować się będą: Kolegium Moralnego w Szkole Teologicznej, Kolegium Fizycznego w Szkole Fizycznej, a *in pleno* w auli akademickiej, publicznie. Dla zachowania całego porządku elekcji JP [Szymon — dop. I.Sz.] Malewski profesor obrany na dostrzeżenie onego”²⁵. 6/17 czerwca sekretarz Szkoły Głównej notował w diariuszu: „Przybite zostały karty od JW Pilchowskiego Prezesa do obrania Rektora Akademickiego, ogłaszające akt elekcji dnia jutrzejszego...”²⁶. W tym momencie nastąpiło zatrzymanie toku wyborów.

Pytania skierowane do Komisji Edukacyjnej Litewskiej sprawiły, że regulamin wyborczy w Szkole Głównej znalazł się także w polu zainteresowania gubernatora, dla którego zasady autonomii uniwersyteckiej były zupełnie obce. W powstających dopiero uniwersytetach rosyjskich o ich władzach i obsadzie kadrowej decydowały władze państwowe. Wybory wileńskie stały się więc wygodną okazją do narzucenia Szkole rektora przez władze Gubernii. Tymczasem pozostawiono jej tylko prawo do wskazania kandydatów do urzędu. 6/17 czerwca „wieczorem o godzinie po ósmej sesja była *omnium Facultatum* profesorów ekstraordynaryjna u JW Pilchowskiego...”²⁷. Sekretarz nie notował w diariuszu powodu tego posiedzenia, ale protokół obrad Szkoły Głównej podaje, że była nim przesłana przez Komisję kopia rozporządzenia „JW aktualnego stanu konsyliarza, litewskiego gubernatora i kawalera JP Frisela z numerem 361” i pismo Komisji polecające „Szkole Głównej wybranie trzech kandydatów na Rektora Szkoły Głównej i podanie onych P. Komisji dla przesłania JW Gubernatorowi, z których jeden [ma — dop. I.Sz.] być aprobowany na Rektora”²⁸.

²⁵ PAHWil, rkps F 721, 1, 1169, k 7v.

²⁶ APAN, III 76,66 k. 285 v.

²⁷ jw.

²⁸ PAHWil, rkps F 721, 1, 1169, k. 8 sesja 6/17 czerwca 1799.

W ciągu następnych dni Szkoła Główna zaangażowała się w obronę swego prawa do wyboru rektora. Przede wszystkim postanowiła odłożyć wybory na czas późniejszy, „dla ułożenia porządku, jakim się ta elekcja ma odbyć, a obwieszczenie o elekcji rektora na dniu jutrzejszym [tj. 7/18 czerwca — dop. I.Sz.] wydane cofa, dając przyczynę w publicznym doniesieniu, aktualną słabość zdrowia JW Biskupa Pilchowskiego, Prezesa aktu elekcji”²⁹.

Na sesji, zwołanej dnia następnego, 7/18 czerwca, pod głosowanie Rady poddał Poczobut najpierw tylko pytanie, „czy Szkoła Główna ma prosić JW Gubernatora, aby pozwolił elekcję rektora wedle Statutu Akademickiego”³⁰, co może być świadectwem, iż profesorowie stracili wiarę w szansę kierowania Szkołą według *Ustaw*. Tym niemniej — w głosowaniu jawnym i tajnym — tylko przy jednym głosie przeciw, zapadło postanowienie o wystosowaniu petycji. Wpisany do protokołu obrad tekst petycji, skierowanej rzecz jasna za pośrednictwem Komisji, podkreślał niezgodność narzuconego przez Gubernatora trybu wyborczego z regulacjami przyjętymi dla Litwy po rozbiorach. „Szkoła Główna mając sobie Statut zostawiony, tak jak inne zgromadzenia i obywatele tej prowincji przy swoich prawach i przywilejach, mianowicie co do elekcji urzędników, są zabezpieczeni, w tymże Statucie ma swoje prawa i reguły opisane, a podług których nie trzech, ale jednego tylko członka spomiędzy siebie na rektora wybierać i rządowi do aprobaty podawać winna [...] wybór trzech kandydatów mieszałby porządek Statutem przepisany i zostawiłby ją bez tych prawideł, na których gruntuje się istotnie jej egzystencja”³¹.

To wystąpienie spotkało się najwidoczniej z reprimendą gubernatora pod adresem profesury, bo 13/24 czerwca Szkoła Główna wyjaśniała, że jej intencje były czyste, że nie było jej zamiarem kwestionowanie uprawnień rządu i że „...znając winną uległość rządowi, ani na moment nie oddaliła się od winnego respektu dla zaleceń rządowych, że mając wyraźnie z ust Najjaśniejszego Monarchy i Pana Najmiłoścowszego Samowładnego Cało Rosyjskiego Imperatora Pawła I potwierdzenie Akademii na publicznej audiencji w Wilnie [w przypisku: „28/17 maja roku 1797” — dop. I.Sz.] członkom Szkoły Głównej łaskawie darowanej — na tych prawach na jakich była i takich powinnościach, jakie temż prawami miała przepisane, zносиła prośbę o utrzymanie swego statutu, a tym samym pewnych przepisów swoich powinności, aby wiedziała jak, pełniąc obowiązki swoje, woli rządowej zadość uczynić”³². Po tych wyjaśnieniach nastąpiła informacja o przystąpieniu do wyborów kandydatów i zapewnienie przesłania Komisji ich nazwisk oraz sprawozdania tak, by Komisja mogła stwierdzić legalność wyborów i zgodność z wydanymi przez nią przepisami. Nowy termin wyznaczono na 16/27 czerwca.

²⁹ Ibidem, k 7.

³⁰ Ibidem, k 8.

³¹ Ibidem, k 8-8v.

³² Ibidem, k 9-9v.

Nową ordynację wyborczą odtworzyć można na podstawie zapisu w Protokole obrad Szkoły Głównej. Sesja wyborcza pod prezydencją Pilchowskiego zebrała się w oznaczonym dniu. Po nabożeństwie obradowały osobno dwa Kolegia: Moralne i połączone Fizyczne z Medycznym. Obrady toczyły się w trzech turach: po każdej przewodniczący elekcji w Kolegiach zgłaszali na sesji plenarnej wyłonionych przez Kolegia kandydatów — kolejno na kandydata pierwszego, drugiego i trzeciego. Jako pierwszego kandydata obydwie Kolegia jednomyślnie wskazały Strojnowskiego³³. Drugim kandydatem z obydwu również Kolegiów został Hussarzewski, obierany większością głosów. Ponieważ nie było sprzeczności we wskazaniach obydwu Kolegiów, w obu tych przypadkach przewodniczącemu elekcji pozostawało tylko ogłaszać całemu zebraniu Szkoły nazwiska pierwszego i drugiego kandydata do urzędu Rektora. Głosy Kolegiów różnicowały się dopiero przy wskazaniu trzeciego kandydata: Kolegium Moralne większością głosów obrało ks. Józefa Mickiewicza, Kolegium Fizyczne — Jana Andrzeja Lobenweina, profesora anatomii i fizjologii. W tym wypadku rozstrzygnięcie należało do sesji plenarnej. Głosowanie odbywało się przez wrzucenie kartki z nazwiskiem kandydata do „wazonu”. Po obliczeniu głosów okazało się, że 12 osób wskazało Lobenweina, 7 — Mickiewicza³⁴. Spośród tych trzech kandydatów gubernator wybrał Strojnowskiego, zgodnie wprawdzie z oczekiwaniami większości profesorów, ale z unaocznieniem, że został położony kres autonomii akademickiej.

Na tym jednak nie zakończyła się walka o urząd rektorski, którego kompetencje w zamierzeniach władz miały zostać jeszcze bardziej ograniczone. Rzecz wypłynęła ponownie w czasie tzw. rewizji statutu zarządzanej przez Komisję, po objęciu przez Strojnowskiego urzędu rektora. 18/29 listopada Rada Szkoły wyznaczyła swoich przedstawicieli do mającej się tym zająć deputacji. Zostali nimi ks. Tadeusz Kundzicz — ze „starej” kadry uniwersyteckiej oraz Jędrzej Śniadecki i Szymon Malewski — reprezentujący pokolenie edukowane już w okresie KEN³⁵. Mieli oni opracować i przedstawić do rozważenia Radzie Szkoły własny projekt rewizji *Ustaw*. Powstała w ten sposób deputacja, złożona z przedstawicieli Uniwersytetu i Komisji, która nie doszła jednak do wspólnego stanowiska.

Do tej pracy nad sformowaniem nowych praw akademickich profesorowie wileńscy przystąpili z pełną świadomością specyfiki polskiego ustroju uniwersyteckiego i jego nieprzystawalności do ustroju uniwersytetów rosyjskich, ugruntowaną w toku starań o zgodne z *Ustawami* wybory rektora. Swoje

³³ Zachował się *Ekstrakt z Protokołu Kollegii Phisici*, podpisany przez Mickiewicza i Szulca, o jednomyślnym wyborze Strojnowskiego na kandydata na rektora, BUWil, rkps F 2 DC 35 k. 3
³⁴ PAHWil F 721, 1, 1169, k. 10.

³⁵ PAHWil, rkps F 721, 1, 1169 k. 13-13v. Ż o n g o ł o w i c z, *op.cit.*, s. 33 w przypisie notuje, że nie były mu znane nazwiska członków delegacji. por. K. Mrozowska, *Uniwersytet Wileński*, s. 96 wymienia tylko Kundzicza.

stanowisko zapisali w komentarzu do jednostronnego projektu rewizji *Ustaw*, przedstawionego przez Komisję Edukacyjną, zawartym w koncepcie memoriału do gubernatora: „... zważywszy dobrze wszystkie okoliczności w opisanych [...] statutem [tj. *Ustawami* — dop. I.Sz.] stosunkach Uniwersytetu z najwyższą rządową magistraturą (jaką była Komisja Edukacyjna w bywszym Rządzie Polskim) nic równego i egzystującego w Rządzie Imperatorskim nie widzi i *projective* podawać nie śmie, chyba Senat Rządzący. Dawnym zaś wzorem swoim i wzorem innych uniwersytetów i akademii tak w całej Europie jako i w Imperium naszym [!] znajdujących się, nie może *Universitas* tracić nadziei i pragnienia Najwyższej i Najłaskawszej protekcji Monarchy swojego, od którego Najwyższej woli zależy komu zechce i jaką zechce powierzyć zwierzchność i opiekę nad Uniwersytetem Wileńskim, lecz póki takowa wola monarsza najwyższym ukazem objawiona nie będzie, *Universitas* była i jest zupełnie rządzącym Gubernią Litewską posłuszna i uległa oraz wdzięczna ich staraniom i opiece nad sobą”³⁶.

W 13 punktach Rada Szkoły wyjaśniała gubernatorowi podstawowe zasady ustrojowe funkcjonowania uniwersytetu, powołując się zarówno na dawne polskie przywileje królewskie, jak i przepisy *Ustaw*, wśród których pokazywała urząd rektora jako zasadniczy element tego ustroju. „[...] *Universitas* — zapisano w drugim punkcie wystąpienia — i wedle ustanowienia swego, wedle przywilejów, praw, statutów i wedle natury rzeczy składa się istotnie nie tylko z profesorów aktualnych i emerytów, z osób w stopniu profesorskim pracujących, ale i z własnych swoich urzędników, na czele których najpierwszym i istotnie potrzebnym jest Rektor Uniwersytetu od założenia onego do dziś dnia egzystujący”³⁷. Projekt Komisji zmierza do całkowitej dezorganizacji uniwersytetu a działania Komisji — dowodziła Szkoła Główna — są całkowicie sprzeczne z wolą cara, który Szkołę „Najwyższemi słowy swojemi utwierdził raczył dnia 27/16 i 28/17 maja roku 1797”³⁸.

Największe zagrożenie dla dotychczasowego ustroju uniwersytetu upatrywali profesorowie w pomysłе ustanowienia stanowiska dyrektora uniwersytetu, który miał być pośrednim szczeblem między Szkołą a Komisją. Argumentacja profesorów, że obawiają się wydłużenia drogi od decyzji Rady Szkoły do decyzji gubernatora Litwy, dowodzić miała nie tylko ich lojalności wobec nowej władzy³⁹. „Że ten projekt zamierza odsunąć jak najdalej Uniwersytet Wileński od protekcji i od oka Rządu Guberni Litewskiej, gdy oprócz Komisji Edukacyjnej, władzy pośredniej między rządem litewskim i między Uniwersytetem Wileńskim,

³⁶ PAHWil, rkps F 721, 1, 1169 sesja Uniwersytetu 14.I.1800, k 18v; por. K. Mrozowska, *Uniwersytet Wileński, op.cit.*, s. 96.

³⁷ PAHWil, rkps F 721, 1, 1169, k 18.

³⁸ Tamże, k 19.

³⁹ Por. K. Mrozowska, *Uniwersytet Wileński, op.cit.*, s. 97.

proponuje jeszcze nowy i arbitralny urząd dyrektora, pośredniczący między Komisją a Uniwersytetem [...]”⁴⁰. Po tych „politycznych” oświadczeniach sformułowane zostały zasadnicze argumenty w obronie prerogatyw urzędu rektorskiego i wykazujące uzasadnioną obawę o to, by — w konflikcie między osobistymi ambicjami i interesem członków Komisji — sprawy uniwersytetu nie zagięły w biurokratycznej procedurze. „Że tenże wspomniany projekt, łamiąc fundamentalne i wszystkim uniwersytetom właściwe prawa unikczemnia urząd rektora aktualnie egzystujący [...]. Że tenże projekt proponuje nowy i całkiem niepotrzebny urząd dyrektora uniwersytetu z dobrym porządkiem i z dobrą organizacją *universitas* całkiem niezgodny, wszystkim statutu akademickiego ustawom przeciwny, koszt nowy i niepotrzebny dla funduszu edukacyjnego za sobą ciągnący, a w dalszych skutkach swoich zupełnie szkodliwy i w całym opisie jedynie stosownym być mogącym w przyszłości do osobistych widoków i zamiarów tych, którzy do składu *universitatis* należeć nie mogą z niedostatku potrzebnych w tym stanie talentów, prac i zasług”⁴¹.

W styczniu 1802 r. — w nowych warunkach politycznych pod panowaniem Aleksandra I i w okresie przygotowywania reformy uniwersytetów rosyjskich — Rada Szkoły Głównej już bez osłonek stwierdzała brak legalnych podstaw do tego, by Komisja Edukacyjna Litewska decydowała o sprawach Uniwersytetu. W protokole sesji z 11 stycznia znalazł się wpis o tym, że przyszły kopie rozporządzeń Komisji „pod tytułem Edukacyjnej Litewskiej”, podpisane przez „mieniącego się jej sekretarzem” Odachowskiego. Ignorując treść rozporządzeń Uniwersytet postanowił wyjaśnić ówczesnemu gubernatorowi wojennemu Litwy, Benningsenowi, że „zaszczycony dawnymi monarszymi przywilejami i mający swoje statuta od władzy legalnej sobie przypisane [...] nie może być podciągany pod nielegalną władzę...”⁴². Wyjaśniano dalej, że Komisję utworzył Replin bez ukazu carowej i tylko po to, by nadzorowała szkoły zakonnikom oddane. Komisja tymczasem przywłaszczyła sobie prawo nadzoru nad uniwersytetem i nadal je uzurpuje, mimo że Kutuzow dwa lata wstecz uznał ją za nielegalną i sprzeczną z ustawami Katarzyny II. Dodawano, że jej istnienie sprzeczne było także z ukazem Aleksandra I z 14 maja 1801 r. Rada postanowiła, że pismo wyjaśniające stanowisko Uniwersytetu przygotowują Malewski, Kundzicz i Jędrzej Śniadecki. Uniwersytet wchodził w nowy okres swego rozwoju.

W perspektywie reformy 1803 r., tygodnie po rezygnacji Poczobuta, w których Szkoła Główna żyła przygotowaniem do wyborów, były tym okresem, w którym ugruntowało się przekonanie większości profesorów wileńskich o zasadności walki o utrzymanie ustroju uniwersyteckiego w formie

⁴⁰ PAHWiL, rkps F 721, 1, 1169 k 19-19v.

⁴¹ jw.

⁴² Tamże, k 51v-52.

zapisanej przez Komisję Edukacji Narodowej w *Ustawach*. Wydaje się również, że dzięki batalii o prawa wyborcze profesorów, traktowane jako zasadniczy składnik ustroju uniwersyteckiego, w siedmioletnim 1796–1803 Szkoła Główna W. Ks. Lit. „wyszła (...) z mniejszymi uszczerbkami w swej organizacji (...) niż Szkoła Główna Koronna⁴³. Żongołłowicz pisał o zastosowanym przez Uniwersytet Wileński biernym oporze wobec zarządzeń Komisji Edukacyjnej Litewskiej. Protokoły posiedzeń pokazują, że zarówno w toku debaty nad regulami wyborczymi, jak i po wyborach wykazywała aktywność — na ile pozwalały warunki polityczne — w obronie i uzasadnianiu wewnętrznego ustroju Szkoły i *Ustaw* jako jego podstawy.

⁴³ K. Mrozowska, *U progu nowej ery. Dyskusja nad statutem wewnętrznym Uniwersytetu Wileńskiego w latach 1806–1808* [w:] *Studia z dziejów oświaty i kultury umysłowej w Polsce w XVIII–XX w. Księga ofiarowana Janowi Hulewiczowi*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977, s. 65.